

Over Catharina de Grote van Alexandrië

Afscheid van het leven

Dries van den Akker s.j. / 2011.11.25

Wat zegt de geschiedenis?

Puur historisch gesproken is er weinig over Sint Catharina bekend. Sinds de vierde of vijfde eeuw wordt in de monniksgemeenschap op de berg Sinaï een heilige Aikaterina vereerd. Zij zou de marteldood gestorven zijn in de Egyptische stad Alexandrië. Haar legendarische levensverhaal ontstond in de 6e of 7e eeuw, wellicht naar aanleiding van het feit dat een graf werd herontdekt? Haar verering kwam naar het westen, niet met de kruisvaarders in de 11e of 12e eeuw, maar waarschijnlijk al in de 8e of 9e eeuw: met de beeldenvereerders die naar het westen vluchtten, omdat ze bedreigd werden door de beeldenbrekers (ikonoklasten).

Catharina wordt 'de Grote' genoemd om haar te onderscheiden van haar latere naamgenoot van Siena.

Luisteren naar legendes

Haar levensbericht berust dus niet op historische bronnen, maar op legende. Wij komen uit een tijd dat je bij het luisteren naar verhalen vroeg: 'Is het echt gebeurd? Want als het niet echt gebeurd is, waar zit ik dan naar te luisteren?' Welnu, legenden vertellen niet per se wat er echt gebeurd is. Zij zijn een weerslag van het geloofsinzicht van de verteller (en de luisteraars!). Niet de nuchtere feiten, maar de zingeving, de betekenis ervan.

Een voorbeeld. In het verhaal van de doortocht van het joodse volk door de Roze Zee staat dat het water links en rechts een wal vormde, waar het volk tussendoor kon ontsnappen. Een wonder dat we moeilijk kunnen geloven. Maar even tevoren staat er dat God de hele nacht een oostenwind liet waaien, zodat de bodem van de zee droog viel. Dus net zoals bij ons de Waddenzee. Wij waren dan geneigd opgelucht te reageren: 'Oh, dus niet een wonder, maar heel gewoon!' Met die constatering waren we dan tevreden. Maar de verteller van de legende zou dan reageren: 'Ja, maar wat is de betekenis van dat nuchtere feit? Waar spreekt het van? Welke levensles gaat erin verborgen?'

Als we dus naar Catharina's levensverhaal luisteren, horen we hoe de verteller de levenswijsheid die er voor hem of haar in verborgen ligt, meteen meevertelt. En dan kunnen wonderen juist wel. Nog een tweede opmerking. Heiligenlegenden zijn eigenlijk evangelie- of Bijbelverhalen. Maar dan geactualiseerd. In de persoon van de heilige gebeurt het evangelie opnieuw. De aanwezigen roepen: 'Het evangelie is bij ons om de hoek gebeurd. In de persoon van de heilige.' Ik zal u erop attenderen, als dat in Catharina's verhaal aan de orde is. In het geval van Catharina zijn er twee legendes overgeleverd. De eerste vertelt over haar verloving of huwelijk met Christus; de tweede over haar marteldood.

Eerste legende: Catharina's huwelijk met Christus.

Catharina was een koningsdochter in Alexandrië. Ongeveer achttien jaar oud. Zij hield bijzonder van studeren en het opdoen van kennis. Zij was dan ook dag in dag uit in haar studeervertrek te vinden en hield zich bezig met filosofie, logica, wiskunde, sterrenkunde en alles wat er maar te weten viel. Tenslotte kon niemand in wijsheid tegen haar op. Maar uiteindelijk vonden haar onderdanen dat zij moest trouwen. Als zij straks koningin zou zijn, moest er toch een koning naast haar staan. Catharina legde de lat bijzonder hoog: 'Mijn gemaal zou aan vier voorwaarden moeten voldoen. Ten eerste moet hij van adel zijn; niet alleen van afkomst, maar ook van karakter. Anders zou hij zijn waardigheid ontleen aan mij. Nee, hij moet zijn waardigheid ontleen aan zijn eigen adeldom. Ten tweede moet hij de rijkste man van de wereld zijn. Ten derde zo mooi dat zelfs de hemelwezens alleen hem zouden willen dienen. Tenslotte moet hij zo mild zijn dat hij alle onrecht, hem aangedaan, van

harte kan vergeven.’ U voelt de wanhoop van de onderdanen: waar zou zo iemand te vinden zijn?

Maar even buiten Alexandrië woonde een kluizenaar, een woestijnmonnik. Deze kreeg een droomgezicht. Daarin verscheen hem de koningin des hemels. Zij sprak: ‘Ik weet iemand die voldoet aan de voorwaarden van Catharina: mijn eigen Zoon.’ En ze overhandigde de monnik een afbeelding van haarzelf met haar Zoon. De volgende dag meldt de monnik zich op het paleis, vraagt audiëntie aan bij Catharina en laat haar het portret zien. Op slag is zij voor de afgebeelde bruidegom gewonnen. Ze hangt het portret op in haar studeerkamer, zodat ze er steeds naar kan kijken.

Die nacht droomt Catharina dat ze zich bevindt in een hemels paleis. Zij wordt vriendelijk ontvangen door de hovelingen, die zo’n verheven indruk maken dat zij er spontaan voor op de knieën valt. Maar ze helpen haar overeind en brengen haar in een volgend vertrek, waar ze voor een tweede maal neerknielt. Tenslotte komt ze in de troonzaal. De koningin des hemels ontvangt haar en neemt haar bij de hand om haar voor te stellen aan haar Zoon. Maar deze wendt zich af en wil niets met haar te maken hebben. Op dat moment wordt Catharina wakker. Intens verdrietig. Ze laat de monnik komen en vraagt naar de betekenis van haar droom. De kluizenaar zegt: ‘Dat komt omdat u nog in duisternis verkeert. U leeft nog volgens de heidense gewoonten. U bent nog niet ingevoerd in de wijsheid van Christus, en nog niet gedoopt. Zij laat zich vervolgens catecheteren en dopen. De nacht na haar doop ontvangt ze weer een droom. Weer bevindt ze zich in het hemels paleis, en nu wordt ze wel ontvangen door de hemelse bruidegom. Hij steekt haar een ring aan de vinger. Als ze wakker wordt, blijkt ze inderdaad een ring te dragen.

Geactualiseerd evangelieverhaal

U hebt natuurlijk de evangelische trekjes wel herkend. Christus spreekt herhaaldelijk over zichzelf als over de bruidegom (bv. Markus 02,19-20; vgl. Johannes 03,29). Een thema dat aan velen van u, zeker als u vrouwelijke religieuze bent, vertrouwd zal zijn. Bovendien gaan er flarden voorbij van het verhaal over de Wijze Maagden (Matteus 25,01-13), die midden in de nacht(!) opstaan om zich bij de bruidegom te voegen.

Afscheid van het leven (1)

Bovendien werpt dit verhaal al een heel onverwacht licht op het thema van deze middag: ‘afscheid van het leven’. Catharina neemt afscheid van het haar vertrouwde, heidense leven om het in te ruilen voor een leven volgens Christus’ evangelie. De legende zegt: ‘Vanaf dat moment beschouwde ze zichzelf als de echtgenote van Christus. Ze verachtte de wereld en alle decorum die bij aardse koninklijke waardigheid hoort. Ze was met haar gedachten steeds bij de dag dat zij met haar hemelse Heer en Echtgenoot volkomen verenigd zou zijn.’ Het afscheid heeft in dit geval niets van verdriet, maar van uitzien naar iets nieuws. Dat geeft aan Catharina’s leven een bijzondere spanning.

Tweede legende: Catharina’s marteldood.

Deze legende vertelt dat de keizer onder de indruk is van haar schoonheid en met haar wenst te trouwen. De Romeinse maatschappij is gebaseerd op gehoorzaamheid, niet alleen in het leger, maar ook in het familieleven. Ongehoorzaam zijn was dus het ergste wat er was. Er zijn heel wat verhalen van Romeinse vrouwen die maagd willen blijven, terwijl vader intussen een geschikte huwelijksparthij voor hen had uitgezocht. Als ze voet bij stuk houden, gaat vader niet zelden over op foltering. Als ook dat niet helpt, besluit hij eigenhandig zijn dochter te doden. Dus ‘nee’ zeggen tegen de keizer...

Volgens de legende heette hij Maximianus of Maxentius. Nu stond destijds het Romeinse Rijk in het oosten inderdaad onder leiding van keizer Maximianus. Maxentius is de latere

tegenstreven van keizer Constantijn, de keizer die het Christendom tot voorkeursgodsdienst van zijn Rijk zou maken. De legendeverteller heeft het voortaan over Maxentius; dat zal aan het eind van het verhaal des te beter uitkomen.

Aanvankelijk probeerde de keizer zelf het meisje ervan te overtuigen om terug te keren naar de Romeinse goden. Toen hem dat niet lukte ontbood hij de vijftig beste filosofen van het Rijk om Catharina van haar ongelijk te overtuigen. Maar als ze horen wat de bedoeling is, merkt een van hen schamper op: 'Een meisje van zeventien overtuigen van haar ongelijk? Dat had de eerste de beste leerling van ons voor elkaar gekregen. Moesten we daarom met zijn vijftigen hierheen komen?' Maar het tegendeel is het geval. Zij weet hen te overtuigen van Christus' levensvisie. Zij geven zich niet alleen gewonnen, maar sluiten zich bij haar visie aan. Daarop is de keizer zo kwaad dat hij ze allemaal in het vuur laat werpen. Angstig wenden zij zich tot Catharina: 'Hoe moet dat nou? We zijn nog niet gedoopt!' Maar zij troost hen door te zeggen dat ze het doopsel van het bloed zullen ondergaan.

Folteringen

Nu ziet de keizer geen andere uitweg dan over te gaan op folteringen. Catharina wordt ontkleed en geseseld (let op de gelijkenis met Christus!) en vervolgens in de gevangenis geworpen. Daar verblijft ze tien dagen zonder eten of drinken. Maar engelen uit de hemel komen haar troosten en haar wonden verzorgen. Zodat ze over tien dagen stralend en ongebroken voor de keizer zal verschijnen. (Overbodig te zeggen dat de legendeverteller het hier natuurlijk vooral heeft over haar ziel, haar geloofsleven, meer dan over haar uiterlijk). Intussen was de keizer enige tijd weg voor staatszaken. De keizerin komt Catharina opzoeken in de gevangenis. Ook zij bekeert zich tot Christus. Bij terugkomst is de keizer zo woedend dat hij haar laat onthoofden. Voor straf mag ze niet begraven worden. Maar het hoofd van haar lijfwacht, Porfyrius, kan dat niet aanzien. Ook hij heeft van Christus gehoord. Midden in de nacht staat hij op om het lijk van de keizerin te bergen. Dat komt ook hem en de hele lijfwacht op de doodstraf te staan: zo'n tweehonderd man. Nu gaat de keizer over op de straf met het rad, inderdaad een folterwerktuig uit de Romeinse strafcultuur: een rad met twee wielen die tegen elkaar indraaien en waaraan messen bevestigd zijn. Zo zal Catharina uiteengerukt worden. Maar zij bidt dat voor één keer de hemel tussen beide komt. Dat gebeurt. Engelen zorgen ervoor dat het rad breekt, waarbij vierduizend beulen omkomen. De keizer besluit Catharina te onthoofden met het zwaard. Nu legt de legende zelf verband met de dood. Zij vertelt: *Toen Catharina naar de plaats van de terechtstelling werd gevoerd, hief zij haar ogen ten hemel, en sprak: "Jezus, jij bent de hoop en het heil van alle gelovigen; de eer en de roem van de maagden; jij bent onze lieve Heer: verhoor mijn gebed. Geef, dat ieder die mij aanroept in het uur van zijn dood of in één of andere vorm van gevaar, gered wordt krachtens alles wat ik hier nu heb moeten doorstaan."* Weliswaar heeft Catharina weet van de angst en het verdriet die aan de dood eigen zijn. Maar de nadruk ligt toch op 'gered worden' voor iets nieuws!

Na haar onthoofding wordt zij - aldus de legende - door engelen overgebracht naar het klooster in de Sinaï, dat sindsdien naar haar is genoemd. Het staat op de plek waar destijds Mozes God ontmoette, en Hem leerde kennen als 'Ik ben er'. De legende besluit met de mededeling dat Maxentius zijn gerechte straf niet ontliiep. Een jaar later werd hij door Constantijn verslagen en gedood in de slag bij de Milvische brug. Daarmee ontdeed Constantijn zich van zijn laatste tegenstrever, werd alleenheerser en zou uiteindelijk het christendom bevorderen tot staatsgodsdienst.

Geactualiseerd evangelieverhaal

We mogen ons verbazen over de manier waarop de legende vertelt van Maxentius' ondergang, en de dood van de vierduizend beulen. Geen woord van vergeving of deernis met

deze verdoolde zielen. Zij geven uitdrukking aan de waarheid die u(?) en ik als kind nog hebben leren opzeggen: 'God loont het goede en straft het kwade.'

Maar het is niet moeilijk de evangelieverhalen te herkennen die in dit verhaal worden geactualiseerd. Zei Jezus niet: *"Zij zullen u voor koningen en stadhouders voeren omwille van mijn Naam. Het zal voor u uitlopen op een getuigenis. Welnu, prent het u in, dat gij dan uw verdediging niet moet voorbereiden. Want Ik zal u een taal en een wijsheid geven, die geen van uw tegenstanders zal kunnen weerstaan of weerspreken"* (Lukas 21,12-15)?

Trouwens zoals Catharina, zo heeft ook Jezus tegenover de machthebbers van zijn dagen zich moeten verantwoorden, en heeft Hij net zo de marteldood moeten ondergaan omwille van het evangelie.

Afscheid van het leven (2)

Er komt veel 'dood' voor in deze legende. We hadden het al over de keizer en de vierduizend beulen. Maar we denken aan de vijftig filosofen, van de keizerin, van Porfyrius en zijn mannen en tenslotte van Catharina zelf. Zij allen nemen afscheid van het leven, nee, van een bepaald soort leven. Een leven zonder God, en ruilen het in voor een meer zinvol leven met God. Lijkt dat niet op onze intrede destijds in het religieuze leven? Dat noemden we toch een 'sterven' aan het leven tot dan toe in de maatschappij en een overgang naar een ander, nieuw leven...? Ook daar was de vreugde en de spanning wat dat nieuwe leven ons brengen zou, groter dan het verdriet om wat we achter lieten. Dat werpt toch wel een heel verrassend licht op het thema van vandaag.

Maar er is nog iets. Dat 'oude' leven werpt als het ware zelf de nieuwe levenswijze buiten. Het wil er niets van weten en er zich zeker niet aan toevertrouwen. Het weet dan ook niets beters te doen dan het buiten te sluiten. Is dat niet wat we vandaag de dag weer geregeld horen, ook in onze samenleving: dat men argwanend en afwijzend staat tegenover alles wat zweemt naar godsdienst en godsdienstbeleving, ongeacht of het nu over moslims, christenen of nog anderen gaat? Godsdienst wordt - zo lijkt het - vandaag de dag steeds meer gemarginaliseerd en geridiculiseerd. En wij? Wij nemen daar afstand van, afscheid van zo'n leven om ons te wenden tot en te kiezen voor een leven met Christus.

Dat is wat het verhaal van Catharina ons vandaag vertelt. Hoe zij trouw blijft aan..., trouwt met Christus. Naast vele andere zaken is Catharina dan ook de patrones van het religieuze leven.